

Dobruca: Babadağı ve Mangalya’da Türk Nüfusu ve Kültür Varlıkları

Mehmet Mehdi İLHAN*

Özet

Miladi Beşinci asırdan itibaren Hun, Avar ve Bulgar Türklerinin göç veya istila ettikleri Dobruca’ya zaman içinde Peçenek, Uz (Oğuz) ve Kıpçak-Kumanların da yerleştiklerini biliyoruz. İstanbul’un 13. asırda IV. Haçlı ordusunun hakimiyeti altına girmesi üzerine Bizans’ın Balkanlar’da nüfuzu azalmış ve akabinde Dobruca bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak bu sıralarda Moğol baskısından kaçıp Bizans İmparatorluğuna iltica eden 20,000 kadar Selçuklu Türklerini de Bizans İmparatoru II. ‘İzzeddin Keykavus’un liderliğinde Anadolu’dan Dobruca bölgesine gönderip yerleştirir. II. İzzeddin Keykavus Dobruca’ya yerleştirdikten sonra o sırada İznik civarında bulunan Sarı Saltık’ı da Dobruca’ya davet etmiş ve o da Selçuklu Türkleri ile Dobruca’ya gelmiştir.

Anadolu’dan buraya göç eden Türklerin Babadağ ve Mangalya olmak üzere iki veya üç kasaba ve otuz ila kırk civarında oba kurdukları sanılmaktadır. Sarı Saltık Baba tarafından başlatılan bu göç Otman Baba, Akyazılı Sultan, Seyid Ali Sultan, Ali Baba, Topuz Baba ve Musa Baba gibi dervişler tarafından sürdürülmüş ve bu dervişlerin Hristiyanlara hoşgörülü yaklaşımları bölgenin zaman içinde İslamlaşmasında ve Türkleşmesinde etkili olmuştur. Bu bildiride Sarı Saltık ve Türklerin Dobruca bölgesine göçü ve yerleşmeleri, Hristiyanlar ile kaynaşmaları ve kültür varlıkları üzerinde durulacaktır.

* İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Australian National University

Geçimlerini hayvancılıkla sağlayan Türkler kuraklığın yol açtığı otlakların yetersiz kalması ve salgın hastalıkların artması üzerine Orta Asya'dan göç etmek zorunda kaldılar. Türklerin Balkanlar'da ve Anadolu'da yerleşmelerinin başlıca nedenlerinden biri bu bölgelerin iklim ve coğrafi açıdan bünyelerine uygun düşmesinden kaynaklanmış olsa gerek. Dolayısıyla Türklerin Balkanlar'da Deliorman, Varna, Filibe, Trakya ve Dobruca'nın ve Orta Doğu'da da *Musul*, Kerkük, Lazkiye ve Anadolu'nun mümbit topraklarına yerleşmeleri geçimlerini hayvancılıkla idame ettirme içgüdüleri çerçevesi içinde görülmelidir. Orta Asya'da göçebe hayat sürdürdükleri her ne kadar sorgulansa da zorunlu bir göçün doğurduğu göçebe bir hayattan yerleşik bir hayata geçmeleri, gittikleri yerlerde köy, kasaba ve şehirlere yerleşmeleri ve hatta yenilerinin temellerini atmaları zaman içinde vuku bulmuş ve sağlam temellere oturmuştur. Dolayısıyla Anadolu'da ve Balkanlar'da Türkçe yer adlarının yaygın olması eski yerleşim yerlerinin Türkçe'ye adapte edilmelerinin ve yeni yerleşim alanlarının da Türkçe adlandırılmalarının neticesidir. Bu durumda gerek Anadolu ve Balkanlar'da Türk Tarihini ve kültür varlıklarını ve gerekse genel anlamda Türk dünyasını anlayabilmek için Orta Asya-Anadolu, Osmanlı-Balkan ve Orta Asya-Balkan ilişkilerine bir ışık tutmak gerek. Ancak bu kadar geniş bir kültür platformunu incelemek şüphesiz mümkün değildir. Bunun için kısıtlı saha araştırmalarına yönelmek gerekir. Böyle bir seçimde Romanya'nın Karadeniz kıyılarını kapsayan ve Türklerin yoğunlukta yaşadığı Deliorman diye adlandırılan Dobruca bölgesi bence en uygun olanlarından biridir¹. Zira eski çağlardan beri Trak, Yunan ve Roma kültürlerine ev sahipliği yapan Dobruca, Türklerin yerleşmelerinden sonra daha da canlılık kazanmış ve böylece birbirilerinden son derece farklı kültürlerin birleştiği ve kaynaştığı kozmopolit bir yöre haline gelmiştir.

Miladi Beşinci asırdan itibaren Hun, Avar ve Bulgar Türklerinin göç veya istila ettikleri Dobruca'ya zaman içinde Peçenek (1048), Uz (Oğuz) (1064) ve Kıpçak-

¹ Dobruca bölgesinin coğrafi ve stratejik konumu hakkında bakınız Kemal H. Karpat, "Dobruca," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1994, s. 482-486

Kumanların (1091) da yerleştiklerini görüyoruz. Bizans İmparatorluğu, Slavlaşan Türk Bulgarları'nın 681'de kurmuş oldukları birinci Bulgar Devletine 1018'de son vermiş ve böylece Dobruca üzerindeki hakimiyeti XIII. yüzyılın sonuna kadar sürmüştür. Ancak Kıpçak-Kumanlarıyla anlaşıp 1091'de Peçenekleri yenen Bizans kapılarını Kıpçak-Kumanlara açmış ve yaklaşık bir asır sonra Kıpçak-Kumanlar 1186'da ikinci Bulgar Devletini kurmuşlardır. Bu ikinci Bulgar Devleti Dobruca'nın 1241'de Moğol istilasına kadar varlığını sürdürebilmiştir. İstanbul'un 1204-1261 yılları arasında IV. Haçlı ordusunun hakimiyeti altına girmesi ve Bizans'ın nüfuzunun azalması üzerine Dobruca muhtariyet ve akabinde bağımsızlığını kazanmıştır.² Bazı kaynaklara göre işte bu sıralarda Anadolu'dan Dobruca'ya Türklerin ve onlarla birlikte Sarı Saltuk'un göçü Moğol baskısından kaçıp Bizans İmparatorluğuna 1263-64 yılında iltica eden Sultan II. 'İzzeddin Keykavus'un liderliğinde oldu. Bizans İmparatoru II. İzzeddin Keykavus'u ve maiyetini Dobruca'ya yerleştirdikten sonra Keykavus o sırada İznik civarında bulunan Sarı Saltık'ı Dobruca'ya davet etmiş ve o da 20,000 kadar Selçuklu Türkü ile Dobruca'ya gelmiştir³. Anadolu'dan buraya göç eden Türkler'in iki veya üç kasaba ve otuz ila kırk civarında oba kurdukları sanılmaktadır⁴. Sarı Saltık Baba tarafından başlatılan bu göç Otman Baba, Akyazılı Sultan, Seyid Ali Sultan, Ali Baba, Topuz Baba ve Musa Baba gibi dervişler tarafından sürdürülmüş ve bu dervişlerin Hristiyanlara hoşgörülü yaklaşımları bölgenin zaman içinde İslamlaşmasında ve Türkleşmesinde etkili olmuştur⁵. Ancak Bulgar beylerinin bölgede güç kazanması üzerine Sarı Saltık ve maiyetindeki

² Karpat, s. 483.

³ Kemal Karpat'tan ("Gagauzların Tarihi Menşei Üzerine ve Folklorundan Parçalar," *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, c. 1. Genel Konular, Ankara 1976, s. 169) naklen Mehmet Naci Önal, Romanya Türklerinin Günümüz Edebiyatı, <https://docplayer.biz.tr/20528747-Dr-mehmet-naci-onal-romanya-turklerinin-gunumuz-edebiyati-turkler-m-o-v-yuzyildan-itibaren-balkanlara-yerlesmeye-baslamislardir.html> Erişim 4 Ocak 2018, s. 15. Tasdelen'e (H. Musa Taşdelen, *Sarı saltık Algısı*, İstanbul 2015, s. 10-12) göre 12,000 kişi yaklaşık 40 oba; Michael Kiel, "Sarı Saltuk," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 36, s. 148.

⁴ Paul Wittek, "Yazicioghlu 'Ali on the Christian Turks of Dobruja", *Bulletin of School of Oriental and African Studies*, xiv, 1952, s. 639-668; Halil İnalçık, "Dobrudja," *Encyclopaedia of Islam*, New edition (2).

⁵ Selçuk Demir, "XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağında Nesl-i Timurhanlar," *Balkan Tarihi*, cilt I, editörler: Zafer Gölen ve Abidin Temizer, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları 1, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s. 98

Türkler Batı Anadolu'ya geçerek Karesi'ye yerleşmişler. Bir diğer rivayete göre ise İzzeddin Keykavus bir ara Enez'de hapse düşmüş, fakat Kırım Hanı Berke onu kurtararak beraberindeki Türkmenlerle birlikte Kırım'a götürmüştür. İzzeddin Keykavus'un 677'de (1278-79) vefatı ve hamileri Berke Han'ın ölümünden sonra tekrar Dobruca'ya dönmüşlerdir. Sarı Saltık 1297 yılında burada vefat etmiş ve Babadağı'daki zaviyeye gömülmüştür. Sarı Saltık'ın vefatından sonra Yazıcıoğlu'na göre buradaki Müslümanlar dinlerini ve kimliklerini kaybetmişlerdir. Bunlar İzzeddin Keykavus'un ismine nispetle Gagauz Türkleri olarak bilinmektedirler⁶. Dobruca ilk olarak 1393 yılında Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına ilhak edildi⁷ ve hatta burada Babadağı kasabasının temelleri atıldı. Münir Aktepe'ye göre ise adını Sarı Saltuk Baba'dan alan Babadağı ve yöresinin XIV. yüzyılın başlarında Ece Halil Bey kumandasında Anadolu'ya geçerek Karasi Bey'e iltica eden Sarı Saltuk Türkmenleri o tarihlerde yurt edindiler⁸.

Birçok araştırma ve makalelerin yanı sıra Sarı Saltık hakkında yapılan geniş kapsamlı araştırmalardan biri Ahmet Yaşar Ocak⁹ diğeri ise Michael Kiel¹⁰ tarafından kaleme alınmıştır. Sarı Saltık hakkında en kapsamlı ve en eski bilgi İbn-i Batuta'nın *Seyahatname*'si (el-Rihle), Ali Yazıcıoğlu'nun *Oğuzname*'si, Yusuf b. İsmail en-Nebhani'nin *Cami'ul-Keremayu'l-Evliya*'sı ve şüphesiz Cem Sultan'ın emriyle kaleme

⁶ Kiel, "Sarı Saltuk," *TDV İA*, s. 148.

⁷ Karpat'a (s. 483) göre Dobruca'nın önemli şehirlerinden Silistre I. Murad'a Tırnova Çarı Şişman tarafından verilmiş, ancak Silistre valisi şehri Osmanlılara teslim etmeyince savaş çıkmış ve bu karışık durumdan yararlanan Eflak Beyi Mircea Dobruca'nın güneybatısını 1388'de kısa bir süre işgal etmiş, ancak 1394'de Yıldırım Bayezid'e yenilerek bölgeyi terk etmiştir. Mircea Ankara savaşından sonra tekrar bölgeyi işgal edip fetret döneminde Musa Çelebi'yi desteklemiş, fakat 1416'da Mehmet Çelebi'ye yenilerek bölgeyi terk etmiştir.

⁸ Münir Aktepe, "Babadağı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 4, İstanbul 1991, s. 371-372

⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık: Popüler İslam'ın Balkanlar'daki destani öncüsü (XIII. yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011. Kitabın 2002 yılı baskısının kısa bir tanıtımı ve içeriği DTCF Arş. Gör. Mustafa Uyar tarafından yapılmıştır.

¹⁰ Michael Kiel, "Sarı Saltık ve Erken Bektaşilik Üzerine Notlar", trc. Fikret Elpe, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* sy. 9, (1980/2): 27; Kiel, "Sarı Saltuk," *TDV İA*, s. 147-150.

alınan Ebu'l-Hayr Rumi'nin *Saltukname*'sinde yer almaktadır¹¹. *Saltukname* ve diğer kaynaklarda Sarı Saltık'ın Sinop'ta doğduğu ve 13. yüzyılda Anadolu ve Rumeli'de Türkler adına fetihle bulunduğu ve hayatının daha sonraki yıllarında Edirne'ye taşındığı yazılıdır. *Saltukname*'ye göre Sarı Saltık Köle Yusuf, İlyas Rumi ve Kara Davut gibi gazilerle Anadolu'da gazalara katılmış ve Anadolu'yu Türk yurdu yapan Taptuk Emre, Şemsi Tebrizi (1185-1248) ve Mevlâna Celaleddini Rumi (1207-1273) gibi önemli şahsiyetlerle görüşmüştür. Ayrıca Selçuklu sultanlarından I. İzzeddin Keykavus (1211-1220), I. Alaeddin Keykubad (1220-1237), II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246), II. İzzeddin Keykavus (1246-1260), II. Alaeddin Keykubad (1249-1257), III. Gıyaseddin Keyhüsrev (1265-1282) ve hatta Deşet-i Kıpçak devlet adamları Batu Han (1227-1256), Berke Han (ö. 1266), Mengü Timu (ö. 1280) ve Tuda Menge Han (ö. 187) ile görüşüp birlikte çalıştığı da *Saltukname*'de yazılıdır. Sarı Saltık'ın Bosna Melikini ve oğlunu ziyaret ettiği ve ayrıca Bosna ve Hersek krallarının oğullarının da Sarı Saltık'ı ziyaret ettikleri ve hatta Bosna Kralı ölünce Saltık Gazi'nin telkini ile Müslüman olan oğlunun yerine geçtiği *Saltukname*'de zikredilir. Sarı Saltık hakkında bilgiyi havi ilk eserlerden biri olan *Tuffahu'l-Ervah ve Miftahu'l-İrbah* yazarı İbnü'l-Serrac, ilkin Anadolu'da ve daha sonra Bektaşî Veli'nin Babadağ'a gelip Rumeli'de İslam'ı yayan bu zatın "Sarı Saltuk" veya "Saltuk et-Türki" olarak bilindiğini, 1227 yılında doğduğunu ve 1297'de 70 yaşında Babadağı'da vefat ettiğini kaydeder¹².

Dobruca yöresi, Babadağı ve Sarı Saltık hakkında ki bilgiler Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesi*'nde efsanevi bir tasvire bürünür. Şöyle ki Dobruca adı Evliya Çelebi'ye göre bu yörenin kralının Cengiz Han ve Tohtamış Han'ı Akkirman'da mağlup edip "İstanbul Konstantinlerinin üzerine Tatar'ı geçirmeyip set olduğundan" **dobra** – yani iyi kral – adından müştak olarak Dobruca kalmıştır. Evliya Çelebi, benzer şekilde, Pravadi şehrinin adının menşeyini Sarı Saltık'a dayandırır. Asıl adı Muhammed Buhari olan Sarı

¹¹ Samir Vildiç, "Balkanlar ve Bosna Hersek'te Ahmet Yesevi ve Yesevilik," *I. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumu* (28-30 Nisan 2016, Ankara), editör Ahmet Kartal, Merkez Repro Basım yayın Ltd. Şti. Ankara Nisan 2017, s. 299; Kiel, "Sarı Saltuk," *TDV İA*, s. 147-148.

¹² Necati Demir, "Ahmet Yesevi'nin Temsilcisi Saltık Gazi'nin Yesevilik Anlayışının Evenselleşmesine Katkısı ve Günümüze Yansıması," *I. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumu* (28-30 Nisan 2016, Ankara), editör Ahmet Kartal, Merkez Repro Basım yayın Ltd. Şti. Ankara Nisan 2017, s. 163-164; 173.

Saltık'ı, Ahmed Yesevi Hacı Bektaşî Veli ile birlikte (Diyar-ı) Rum'a gönderir. Sinop'a varan Saltık Buhari Varna üzerinden Dobruca Kralı'na gelip bir ejderhayı katl eder ve böylece "Bir er vardı" namıyla ün kazanır. Zaman içinde şehrin adı Pravadi (bir er var idi)'ye dönüşür (s. 399). Ancak bu kahramanlığı Hristiyan bir rahibin "ben öldürdüm" deyip üstlenmesi üzerine bu rahip ve Sarı Saltık kaynar bir kazanın içine girer. Papas keşkek gibi pişer Sarı Saltık ise sadece alını azıcık terli halde kazandan çıkar... Evliya Çelebi Seyyid Muhammed Saltık Bay'ın yedi yerde gömülü olduğunu belirtir ve 'haşa sümme haşa' bazı sapık inkarcıların "Saltık adında bir papaz imiş" dediklerine dikkatimizi çeker. Muhammed Saltık Bay'ın Leh diyarına varıp sahte Saltık papası öldürdüğünü Rumların tarihlerinde yazdığını da ayrıca belirtir. Bir başka yerde Evliya Çelebi sahte Saltık'ı öldürdükten sonra onun elbisesini giyip gizlice sapık yolda kalanları İslam ile şereflediğini yazar (s. 474-475). Karaharman Kalesi'nin de Sarı Saltık'ın fukara ile ziraat edip mahsulünü burada harman ettiğinden dolayı bu adı aldığını (s. 466), Babadağı mahallini yurt edinip Leh, Çek, Nemse, İsfeç ve Moskov memleketlerini dolaşıp yüz bin kefereyi İslam'la şerefendirip Babadağı'da defnedildiğinden dolayı bu adı aldığını (s. 467-468), Babeski kasabası Sarı Saltık'ın, Edirne Kralının emriyle, buraya defnedildiğinden dolayı bu adı aldığı (s. 625) ayrı ayrı sahifelerde Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesi*'nde yazılı menkıbeler ve rivayetlerdir¹³.

Ancak Sarı Saltık Baba ve yöreye gelişi hakkında aşağıda izah edileceği üzere bu gibi kaynaklarda ki çeşitli ve çelişkili bilgiler ve ileri sürülen bazı tezleri çürütmeye yönelik görüşler de vardır. Bölgeyi üç defa ziyaret eden ve Sarı Saltık'a Balkanların İslamlaşmasında etkin rol oynayan bir mücahit vasfını (*mücahidün fi sebilillah*), fakat aynı zamanda efsaneleşmiş bir veli ve seyyid vasfını¹⁴ yakıştıran Evliya Çelebi'nin

¹³ *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 3. cilt, 2. kitap, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları 2353, İstanbul 2006, s. 399, 404-405, 474-75, 466, 467-468. 625; M. Naci Önal, "Romanya Dobrucası'nda Yedi Türbe," *Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1998*, Kültür Bakanlığı Yayınları 2394, Ankara 2000, s. 33-34.

¹⁴ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nde (Kahraman vd. s. 474) Hazreti Sultan Sarı Saltık Muhammed Buhari'nin temiz ırktan (Peygamberimizin soyu) gelen bir seyyid olduğunu ve bunun Gelibolulu Yazıcıoğlu'nun *Muhammediye* adlı eserinde yazılı olduğunu belirtir. *Saltukname*'nin müellifi Ebu'l-Hayr Rumi'ye göre Sarı Saltuk Seyyit Battal Gazi soyundandır. Bk. Önal 2000, s. 33.

verdiği bilgileri diğer kaynaklarla karşılaştıran Anetshofer¹⁵ her şeyden önce İbn-i Bibi (1281) ve el-Aksarayı (1323) gibi Farsça kaleme alınan muasır Selçuk kaynaklarında 1262'de Bizans İmparatorluğuna bir grup Anadolu Türkleri ile iltica eden II. İzzettin Keykavus'un Dobruca'ya göç ettiklerine ve bilhassa Sarı Saltık'ın bu Türklere öncülük ettiğine dair bir kaydın bulunmadığını, mamafih muasır iki Bizans tarihçisi Georgios Pachymeres (tahmini ö.t. 1310) ve Nikephoros Gregoras (ö.t. 1360) sadece böyle bir göçün vuku bulduğunu tarihlerinde yazdıklarını irdeler. Ancak Sarı Saltık'ın bu göçte rol aldığı ileri süren ilk tarihçi 1430'larda İbn-i Bibi'yi kaynak alan *Tarih-i Ali Selçuk* eserinin yazarı Yazıcıoğlu Ali'dir. Sarı Saltık'dan bahseden eden en erken kaynaklar ise Kemaleddin Muhammed el-Sarrac el-Rufa'i'nin Arapça eseri *Tuffah al-Ervah* (1316) ile İbn-i Batuta'nın seyahatnamesi *el-Rihle* (1355)sidir. Sarı Saltık hakkında şifahi ve efsanevi söylentiler ise ancak 15. yüzyıl ve sonrasında ortaya çıkmıştır. Ebu'l-Hayr Rumi'nin Cem Sultan için 1473-1480 yılları arasında kaleme aldığı *Saktukname* bu kabildendir. Aynı şekilde 15. yüzyıl sonlarına doğru kaleme alınan *Vilayetname-i Hacı Bektaş* ta bu kabilden bir eser olup birkaç bölümde Sarı Saltık efsanesinin 4 veya 5 versiyonuna yer verir. Böylece Bektaşî tarikatının bir parçası haline gelen Sarı Saltık'a gerçek veya efsane Balkanlar'da hala büyük bir veli gözü ile bakılır ve yad edilir¹⁶. Ancak Sarı Saltık'ın Ahmed Yesevi veya Hacı Bektaşî Veli tarafından Anadolu'ya ve oradan Balkanlara göç eden bir evliya mı yoksa Bizans topraklarında türeyen İsveti Nikola adında Hıristiyan bir keşiş veya aziz mi olduğu halen tarihçilerce bir tartışma konusudur¹⁷. Moğol istilasının bir neticesi olarak dönemin tahrip olan Selçuklu kaynaklarından yoksun olmamızdan dolayı akim kalan bu araştırmayı ve tartışmayı bir kenara koyup objektif bir kanıya varmasak da kanımca gerçek şu ki Balkanlarda Osmanlı bayrağı altında yaşayan Müslüman ve Hıristiyan toplumlar aynı kültürü paylaşmanın bir arada yaşamanın gereği olarak görmüş ve bundan gocunmanın bir yarar getirmeyeceği

¹⁵ Helga Anetshofer, "Legends of Sarı Saltık in the Seyahatname and the Bektashi Oral Tradition," Nuran Tezcan, Semih Tezcan and Robert Dankoff (eds), *Evliya Çelebi Studies and Essays: Commemorating the 400th Anniversary of his Birth*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006, s. 296-304

¹⁶ Anetshofer, s. 296

¹⁷ Anetshofer, s. 297-302. Bu konu hakkında daha geniş bilgi ve kaynaklar için bakınız Giray Saynur Bozkurt, "Geçmişten Günümüze Romanya'da Türk Varlığı," *Karadeniz Araştırmaları*. Cilt 5, sayı 17, Bahar 2008, s. 13-16.

kanısına varmışlardır¹⁸. Nitekim 1993-1994 yıllarında Babadağı'nı ziyaretimde oranın halkı tarafından edindiğim bilgiye göre Sarı Saltık türbesinin ve Babadağı'ya (3 km. kadar kuzey doğusunda) yakın ormanlık bir tepede mezarı bulunan Koyun Baba¹⁹ hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar tarafından saygı ile yad edilmekte idiler²⁰.

¹⁸ Sarı Saltık'ın Dobruca'ya geldiği dönemde burada İrani inanç biçiminin -Zerdüştlük ve Maniheizm-etkisi altında ortaya çıkan Bogomil Mezhebine mensup ve Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğunu ve Hz. Meryem'in kutsallığını kabul etmeyen ve ibadetlerinde Haç ve diğer ikonlara yer vermeyen Hristiyanların varlığı ve ayrıca Hristiyan nüfusu içinde Hristiyanlaşmış Türk toplumunun bulunduğu göz önüne getirildiğinde Müslüman ve Bogomillerin yanı sıra diğer Hristiyanların da bu yörede aynı kültürü paylaşmaktan gocunmadığı tezimi desteklemektedir. Nitekim Sarı Saltık'ın Dobruca'da rahat hareket etmesi, Hristiyanları İslam'a davet etmesi ve yöre halkının İslam dinine girmesi bu kültür mozağinden kaynaklansa gerek. Bk. Taşdelen, s. 12-16.

¹⁹ *Saltıkname*'ye göre Babadağı'da medfun olan Sarı Saltık'ın tekkesinin koyun ve sığırı çoktu (Fahri Maden, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Bektaşî Tekke ve Türbeleri," *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşî Veli Araştırmaları Dergisi*, 2013/68, s. 106). Evliya Çelebi *Seyahatnamesi* (Kahraman vd. s. 473) "Dede Saltık Sultan Korusu'nda Sarı Saltık'ın birçok koyunu, sığırı, sıpası, atları, kısrakları ve tayları dopdoludur" diye yazar. Bu konuda mezarı bulunan Koyunbaba'nın Sarı Saltık'ın veya tekkenin bir çobanı olduğu kanısı akla gelmektedir. Babadağı'da Sarı Saltık ve Koyun Baba Türbelerinin fotoğrafları için bk. <http://ukid.org.tr/ukid-babadagda-sari-saltuk-turbesi-koyun-baba-turbesi/> Erişim 3 Ocak 2018. Bu web sahifesinde görülen fotoğrafların aksine benim 1993 ziyaretimde Koyun Baba'nın mezarı etrafında keçilerin otlatıldığı bir çöplükten ibaret idi. Ayrıca Cornelia Calin Bodea Romanya folklorunda Osmanlı imajı üzerine yaptığı doktora tezinde de Koyunbaba türbesi ve Koyunbaba ile ilgili rivayetlere yer vermektedir: "Koyunbaba adlı efsanevi kahramanın varlığı Dobruca'daki Romen folklorunda yaygın bir unsurdur. Koyunbaba'nın şahsiyeti Babadağı kasabasını tesis eden ve gerçek bir tarih şahsiyeti olan Sarı Saltık isimli kişiye bağlı idi. Ama, Koyunbaba'nın hususi sıfatları vardır. O, doğaüstü ve basiretli bir insandır. O, Sarı Saltık'un mezarını keşfetmiştir. Bundan dolayı o, aziz olmuştur. Romen halk geleneğine göre, bir tarih şahsiyetinin defnedildiği yer kutsal değildir. Ama, o yeri keşfeden kişi kutsal sayılır. Çünkü bu insan, yerel ahali tarafından verilen olağanüstü sıfatlar ve kutsallık ile temasa girmesi dolayısıyla özel sıfatlar elde etmiştir. Bu yüzden Koyunbaba aziz olmuş, mezarı da kutsal sayılmıştır." Bk. <http://turbelerimiz.blogspot.com/2016/02/koyunbaba-hazretleri-turbesi.html> Erişim 3 Ocak 2018; Önal 2000, s. 42-44; Anadolu ve Rumeli'de birçok yerde Koyun Baba mezarı veya türbesi bulunmaktadır. Babadağı'da ki Koyun Baba mezarı ve mezarın bulunması hakkında anlatılan menkıbe için bk. Refik Engin, "Trakya ve Balkanlar'da Koyun ve Çoban Babalar," *Uluslararası Nehrin Piri: Koyunbaba Sempozyumu* / 13-14 Mayıs 2016, 345-346.

²⁰ Sarı Saltık'ın bu birleştirici özelliği ve hoşgörüsü Bulgaristan ve Romanya'da kanaat önderleriyle yapılan mülakatlardan anlaşılmaktadır. Bk. Taşdelen, s. 62-82.

İstanbul'un iâşesi için bir buğday ambarı haline gelen Dobruca'nın maalesef büyük bir kısmı 1402 Ankara savaşını müteakiben Eflak Prensi Mirçia tarafında geri alındı. Ancak daha sonra 1419'da tamamen Osmanlı yönetimi altına giren Dobruca'ya hemen akabinde çok sayıda Türklerin Anadolu'dan göç ettiklerini veya ettirildiklerini biliyoruz. Bölgeye Kırım (Tatar) Türklerinin göç etmeleri ise 1768-74 Osmanlı-Rus harbinin patlak vermesinden sonra vuku bulmuştur. Dobruca 1877 yılına kadar Osmanlıların yönetiminde kaldı. Şeyh Şamil'in 1859'da Rus ordularına mağlup olması ve Rusların 21 Mayıs 1864'te Kbaade mevkiinde Çerkes direnişini kırmaları akabinde Kafkasya'yı işgal etmeleri Kafkas halklarının Osmanlı topraklarına göç etmeleri hızlandı. Çoğu Çerkes olmak üzere yaklaşık iki milyon Kafkasyalı 1859-1879 yılları arasında vatanlarını terk etmek ve Osmanlı topraklarına sığınmak zorunda bırakıldı. Bunlardan ancak bir buçuk milyon hayatta kalan Kafkasyalı Osmanlı Devleti'nin Muhacirleri İskân Siyaseti çerçevesinde Anadolu ve Rumeli'de arazisi geniş bölgelere yerleştirildiler. Mümbit bir arazisi olan Dobruca Kafkas göçmenlerinin yerleştirildiği bölgelerden biri idi²¹. Dobruca'ya 458 yıl süren Osmanlı yönetimi boyunca, Anadolu'dan ve Kırım'dan Türkler akın ettiler.

Romanya'da 1920'lerde 250,000 civarında olan Türklerin nüfusu zaman içinde savaş ve göç nedeniyle azalmış ve aşağıda ki rakamlardan anlaşılacağı üzere yarıya inmiştir²². Mamafih Dobruca ve Deliorman bölgesinde Türkler hala nüfusun yarısından fazlasını oluşturmaktadırlar. Bulgaristan'da Ruse, Şume, Razgrad ve Varna bölgesinde yoğunlaşan Türkler²³. Romanya'da ise hemen hemen tamamına yakını Dobruca bölgesinde yaşamaktadırlar. Ayrıca Türklerin bir kısmının İbrail, Golats, Şimiar ve Bükreş'te yaşadıklarını biliyoruz. Romanya'da ki Türklerin toplam nüfusu 1992 statiklerine göre 54,182 olup bunların 29,533'ü Anadolu (Oğuz – Osmanlı) ve 24,649'u ise Kırım (Tatar) Türklerinden oluşmaktadır. Gayri resmi kaynaklara göre Romanya'da Müslüman

²¹ Ömer Karataş, "19. Yüzyılda Balkanlarda Kafkas Muhacirlerini İskanı ", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies* XII/2 (Kış 2012), s. 356-364

²² Bozkurt, s. 10.

²³ Ömer Turan, "The Turks in the Balkans", *The Turks*, yayınlayanlar C. Cem Oğuz ve Osman Karatay, Yeni Türkiye yayınları, Ankara 2002, s. 559-583

Türklerin nüfusu 70,000'i aşmakta ve bazı kaynaklara göre ise Romanya'da ki Türklerin nüfusu 100,000 veya 130,000 civarında olduğu ileri sürülmektedir. Öte yandan 1992'de Romanya Türk Demokrat Birliği Başkanı olan Prof. Dr. İbrahim Nurettin "Romanya Türkleri" adlı makalesinde Romanya'da Oğuz, Kırım ve Gagauz (1,300 aile) kökenli Türk nüfusunun yaklaşık 100,000 civarında olduğunu ve bunların çoğunlukla Dobruca'da yaşadıklarını yazmaktadır²⁴. "2011 yılına ait nüfus sayımlarının sonuçlarına göre (ise) Romanya'da 28.226 Oğuz ve 20.464 Tatar Türkü olmak üzere toplam 48.690 Türk yaşıyor. 2002 nüfus sayımında ise Oğuz ve Tatar Türklerinin toplam sayısı 56.733 kişi olarak tespit edilmişti."²⁵

Bugünkü Romanya ve Bulgaristan toprakları içinde kalan ve 23.000 km²lik bir yüzölçümü olan Dobruca bölgesinde geçmişte ve günümüzde Türk nüfusunu barındıran Babadağı, Balçık, İshakça, Köstence, Mecidiye, Silistre ve Tulça şehirleri yer almaktadır. Osmanlı hakimiyetinin devam ettiği 19. yüzyıl sonlarına kadar ve müteakip 20. yüzyılda Türk nüfusu bu şehirlerde yoğunluğunu korudu. Hatta 1913'te 36.000 civarında olan Türk ve Tatar nüfusu artış gösterdi. 1938 yılında bu bölgede 45.000 Türk nüfusunun bu şehirlerde yaşadığı tahmin edilmektedir²⁶. Türk nüfusunun bilhassa XVI. asırda yoğun olduğu Dobruca bölgesinde birçok cami, mescit, medrese tekke ve zaviye gibi Türk kültürünün yayılmasında büyük rol oynayan dini eserler inşa edildi. Dobruca bölgesini gezmiş olan Evliya Çelebi yedi nahiyesi ve yüz köyü olan Babadağı'da başta Bayezid ve Ali Paşa hamamları olmak üzere üç büyük hamam, sekiz han, 390 dükkân, II. Bayezid'in yaptırdığı Ulucami, Gazi Ali Paşa Camii ve Defterdar Derviş Paşa Camiinden başka birçok cami, mescit ve medresenin varlığından bahsetmektedir²⁷. Daha yirminci yüzyılın başında Dobruca'da 419 mescit mevcut idi. Bugün bunların çoğundan eser kalmamıştır.

²⁴ Edip Ömer, "Dobruca'da Türk-Tatar Basınının Tarihçesi", *Renkler*, No. 3, 1992, s. 143-147; Bozkurt, s. 9, d.n. 27 ve Romanya'nın Etnik Yapısı tablosu için bk. d.n. 24.

²⁵ Erhan Türbedar, "Romanya Türkleri," Avrasya İncelemeleri Merkezi, <https://avim.org.tr/Blog/ROMANYA-TURKLERI>

²⁶ Ersoy Topuzkanamış, "Balkanlar'da Türkçe Eğitimine Dair bir Program: Dobruca Örneği", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi / Journal of Ottoman Legacy Studies*, yıl 1, sayı 1, Kasım 2014. s. 17-18.

²⁷ Aktepe, "Babadağı", *TDV İA*, s. 372

Ancak Babadağı, Mangalya, Tulça, Laçın ve Maçın gibi Türklerin bugün yoğun yaşadığı bölgelerde birer cami ayakta kalabilmiştir. Babadağı'da ki cami ve burada İslam'ın yayılmasında büyük rol oynayan Sarı Saltık'ın türbesi bir külliye oluşturmakta ve buraya hala manevi bir hava vermektedirler. “Sarı Saltık'ın Babadağı'da kurmuş olduğu tekkeye II. Bayezid²⁸ 1508 yılında bir cami (Ulucami ve bitişiğinde Sarı Saltık türbesi)²⁹, medrese, imaret, kervansaray, han, harem, mutfak, kiler ve hamam yaptırarak ve yüz dükkân ile pek çok köyün gelirini vakfederek o sırada Rumeli'de faaliyet gösteren Bektaşî şeyhi Kıdemli Dede'yi buraya türbedar tayin etmiştir. Ayrıca Kırım Hanı olan Menkli Giray Han'ı ... bu imaretlere nazırlar nazırı atayarak bütün gereksinimlerini yerine getirmekle görevlendirmiştir.”³⁰ Aynı şekilde H. 980/M. 1573 tarihli vakfiyesi olan³¹ on altıncı asırdan kalma Mangalya'da ki Esmâ Hatun/Sultan Camii ve bahçesinde ki mezarlık Türk kültürünün burada ki en önemli ve görkemli kanıtlarındandır. Her ne kadar Mangalya'da ki cami beş vakit namazın kılınmasından dolayı varlığını bir müddet devam ettireceğe benziyor ise de bahçesinde ki mezar taşları tahrip olmaya yüz tutmuşlar. Babadağı'da ki cami, bahçesinde ki Ali Paşa türbesi ve kaynak görünümünde ki abdest alma yeri ve muhafaza edilebilmeleri için türbenin içine alınan mezar taşları müdahale edilmediği takdirde yok olup gideceklerdir. Bu kültür varlıklarının yok olması burada yaşayan Türklerin manevi ve ruhi varlıklarının da yok olmalarına yol açabilir.

Dobruca'ya Kırım'dan ve Anadolu'dan göç edildiği göz önüne alındığında temelde Türk-İslam olan iki ayrı demekten ziyade tek bir kültürün varlığından bahsedilmektedir. Ancak Anadolu ve Kırım ve Orta Asya üçgeninin izlerini taşıyan bu kültürün iki ayrı yoldan Dobruca'ya taşınması ciddi bir araştırmanın temelini oluşturabilir. Ahmet

²⁸ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nde (Kahraman vd. s. 475-476) II. Bayezid'in çöplük olan bir yerde zamanında Sarı Saltık adında bir tekkenin bulunduğunu ve dolayısıyla hemen Kara Şemseddin ile abdest alıp istihareye yatıp Sarı Saltık'ı rüyasında görmesi akabinde buraya bir külliye kurma kararını alır. Ayrıca bk. Önal 2000, s. 34.

²⁹ Abdullah Şevki Duymaz, “Belgeler Işığında Romanya'da Türk Mimarisi Üzerine bir Değerlendirme,” *Balkan Tarihi*, cilt I, editörler: Zafer Gölen ve Abidin Temizer, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınlar 1, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s. 227-228; Necati Demir, s. 178.

³⁰ Maden, s. 105; Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, (Kahraman vd. s. 405, 472, 477).

³¹ Duymaz, s. 220

Yesevi'nin müritlerinden Hacı Bektaş Veli ile çağdaşı Sarı Saltuk bunun en güzel kanıtıdır. Dobruca'da inşa edilen camilerde ve türbelerde Osmanlı yapı mimarisinin izlerini görmek mümkün olduğu gibi Orta Asya'nınkinin de izlerini tespit etmek mümkün olabilir sanırım.

Tarihte ilişkiler bilhassa Osmanlı-Balkan ilişkileri siyasi açıdan ele alınmışlardır. Bu konuda yeterince olmasa da bazı eserler yazılmışlardır. Türk-Romen ilişkileri bilhassa Romen tarihçileri Nicolae Iorga ve Aurel Decei tarafından işlenmişlerdir. Romanya Türklerinden Mihail Guboğlu, Mustafa Mehmed ve Mehmet Ali Ekrem³² gibi tarihçilerinde bu konuda ki hizmetlerini de unutmamak gerekir. Romanya'da ki Türk toplumu üzerinde kayda değer araştırmalar da yapılmıştır. Bunların arasında T. Gemil'in önemli bir yeri vardır³³. F. De Jong³⁴ ve M. Ülküsal³⁵ Romanya ve Dobruca üzerine araştırma yapanlar arasında yer almaktadırlar.

Yukarıda da değindiğimiz gibi Dobruca'da ki Türk kültür varlıkları Osmanlı medeniyetinin izlerini taşımaktadırlar. Dolayısıyla bu eserler ile Anadolu'dakiler arasında bir bağ kurmak mümkündür. Diğer taraftan Kırım'dan buraya taşınan Türk kültürüne çoğumuz yabancıyız. Her ne kadar Babadağı'da ki Sarı Saltuk türbesinin Mengli Giray tarafından yapıldığı söylenmekte ise de Orta Asya'ya ucu dayanan Anadolu'da ki kültürün izlerini taşımaktadır. 1913 yılında Köstence'de Sultan I. Mahmut tarafından 1730 yılında inşa edilen ve daha sonra kısmen yanmış olan 'Mahmudiye Camii' yerine I. Carol tarafından bir caminin yeniden inşa edilmesi Romenlerin Türk kültürüne ve varlığına önem verdiklerinin bir kanıtı olmakla birlikte kendilerini bir rekabet içinde bulduklarının da güzel bir örneğidir. Mamafih Türk kültürünün mahalli kültürden etkilendiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

³² M.A. Ekrem, *Din istoria turcilor dobrogeni*, Bükreş 1944.

³³ T. Gemil, "Associatia din Romania a Junilor turci", *AIIAAD*, 7, 1970, s. 173-195; V. Ciorbea, "Aspecte privind pozitia populatiei musulmane la sfarşitul primului razboi mondial fata de problemele Dobrugei", *Originea Tatarilor, Locul lor in Romania şi in lumea turc*, yayınlayan T. Gemil, Bükreş 1977, s. 227-231.

³⁴ F. De Jong, "The Turks and the Tatars in Romania", *Turcica*, 18, 1986, s. 165-187.

³⁵ M. Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, Ankara 1966.

Mezar taşları bir toplumun kültürünü yansıtan en önemli kaynaklar arasında yer alırlar. Mangalya ve Babadağı'da ki mezar taşlarının hala muhafaza edilip edilmediklerini bilemiyorum. 1993 ve 1994 yıllarında buralara yaptığım ziyaretler esnasında adı geçen mezar taşlarının fotoğraflarını çektim. Fakat maalesef zamanımın kısıtlı olmasından dolayı üzerlerinde ki kitabeleri mahallinde okuyabilme imkânım olmadı. Bu mezar taşları üzerinde ki kitabelerin Batı Anadolu'dakilerine benzemeleri dikkatimi çekmişti. Örneğin "ah ile zar kılarak tazeliğime doymadım" ve "gençliğime toymadan dünyada heman" ibareleri Batı Anadolu'da ki mezar taşları kitabelerinde sıkça görülmektedirler. Kısa bir ziyaret sırasında bir araya getirilen bu mezar taşları üzerinde, yeterli bir sayıya ulaşmadıklarından, bir değerlendirme yapmamız yerinde olmayabilir. Ancak Dobruca'da ki Müslüman Türk nüfusu göz önünde bulundurulduğunda bölgede çok daha fazla mezar taşlarının olması gerekir. Bu mezar taşlarının kazılarda ortaya çıkıp çıkmayacaklarını bilemiyorum. Türkiye'de de birçok mezar taşlarının tahrip edildiklerini ve hatta kanalizasyonlarda kullanıldıklarını biliyoruz. Mezar taşlarına ancak son zamanlarda ve gecikmeli olarak önem verilmeye başlanmıştır. Romanya'da müzeye taşınan Osmanlı mezar taşlarından sadece bir örneğini görebildim. Zamanında Ankara'da Atatürk Yüksek Kurumuna Romanya'da ki mezar taşlarının vahim durumunu rapor etmiş ve hatta Romanya'da ki Türk varlıklarının muhafaza edilmeleri ve üzerlerinde araştırma yapılabilmesi için bir de proje takdim etmiştim. Ancak ne gibi önlemler alındığını maalesef öğrenemedim. Mamafih Türk Tarih Kurumunun Yurt dışında ki Türk varlıkları üzerinde çalışmaları sürmektedir. Mezar taşları üzerine yapılan veya yapılacak kapsamlı araştırmalara kaynak teşkil etmeleri ümidiyle Babadağı ve Mangalya'da ki mezar taşlarının fotoğraflarını ve (fotoğraflardan okuyabildiğim kadarıyla) transkripsiyonlarını burada vermeyi uygun gördüm. Ayrıca ola ki birilerinin şecerelerini tamamlamalarına yarasinlar.

Kaynaklar

- Aktepe, Münir: “Babadağı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 4, İstanbul 1991. 371-372.
- Anetshofer, Helga: “Legends of Sarı Saltık in the Seyahatname and the Bektashi Oral Tradition,” Nuran Tezcan, Semih Tezcan and Robert Dankoff (eds), *Evliya Çelebi Studies and Essays: Commemorating the 400th Anniversary of his Birth*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006, s. 296-304.
- Bozkurt, Giray Saynur: “Geçmişten Günümüze Romanya’da Türk Varlığı,” *Karadeniz Araştırmaları*. Cilt 5, sayı 17, Bahar 2008, s. 1-31.
- De Jong, F.: “The Turks and the Tatars in Romania”, *Turcica*, 18, 1986, s. 165-187.
- Demir, Necati: “Ahmet Yesevi’nin Temsilcisi Saltık Gazi’nin Yesevilik Anlayışının Evenselleşmesine Katkısı ve Günümüze Yansıması,” *I. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumu* (28-30 Nisan 2016, Ankara), editör Ahmet Kartal, Merkez Repro Basım yayın Ltd. Şti. Ankara Nisan 2017, s. 157-181.
- Demir, Selçuk: “XVI. Yüzyılda Niğbolu Sancağında Nesl-i Timurhanlar,” *Balkan Tarihi*, cilt I, editörler: Zafer Gölen ve Abidin Temizer, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınlar 1, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s. 97-110.
- Duymaz, Abdullah Şevki: “Belgeler Işığında Romanya’da Türk Mimarisi Üzerine bir Değerlendirme,” *Balkan Tarihi*, cilt I, editörler: Zafer Gölen ve Abidin Temizer, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınlar 1, Gece Kitaplığı, Ankara 2016, s. 215-244.
- Ekrem, M.A.: *Din istoria turcilor dobrogeni*, Bükreş 1944.
- Engin, Refik: “Trakya ve Balkanlar’da Koyun ve Çoban Babalar,” *Uluslararası Nehrin Piri: Koyunbaba Sempozyumu / 13-14 Mayıs 2016*, 329-362.
- Evliya Çelebi *Seyahatnamesi, Günümüz Türkçesiyle*: 3. Cilt, 2. Kitap Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman – Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları 2353, İstanbul 2006.
- Gemil, T.: “Associatia din Romania a Junilor turci”, *AIIAAD*, 7, 1970, s. 173-195; V. Ciorbea, “Aspecte privind pozitia populatiei musulmane la sfarşitul primului razboi

- mondial fata de problemele Dobrugei”, *Originea tatrilor, Locul lor in Romania și in lumea turc*, yayınlayan T. Gemil, Bükreş 1977, s. 227-231.
- İnalçık, Halil: “Dobrudja”, *Encyclopaedia of Islam*, New edition (2).
- Karataş, Ömer: “19. Yüzyılda Balkanlarda Kafkas Muhacirlerini İskanı”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XII/2 (Kış 2012), s. 355-388
- Karpat, Kemal H.: “Dobruca,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt 9, İstanbul 1994, s. 482-486.
- Kiel, Michael: “Sarı Saltık ve Erken Bektaşılık Üzerine Notlar”, trc. Fikret Elpe, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* sy. 9, (1980/2): 27
- Kiel, Michael: “Sarı Saltuk,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 36, s. 147-150.
- Maden, Fahri: “Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Bektaşi Tekke ve Türbeleri.” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaşi Veli Araştırmaları Dergisi*, 2013/68, s. 89-128.
- Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık: Popüler İslam'ın Balkanlar'daki destani öncüsü (XIII. yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2011.
- Ömer, Edip: “Dobruca'da Türk-Tatar Basınının Tarihçesi”, *Renkler*, No. 3, 1992, s. 143-147
- Önal, M. Naci: “Romanya Dobrucası'nda Yedi Türbe,” *Türk Halk Kültürü Araştırmaları* 1998, Kültür Bakanlığı Yayınları 2394, Ankara 2000,
- Önal, Mehmet Naci: Romanya Türklerinin Günümüz Edebiyatı, <https://docplayer.biz.tr/20528747-Dr-mehmet-naci-onal-romanya-turklerinin-gunumuz-edebiyati-turkler-m-o-v-yuzyildan-itibaren-balkanlara-yerlesmeye-baslamislardir.html> Erişim 4 Ocak 2018, s. 15-39.
- Taşdelen, H. Musa: *Sarı Saltık Algısı*, İstanbul 2015.
- Topuzkanamış, Ersoy: “Balkanlar'da Türkçe Eğitime Dair bir Program: Dobruca Örneği”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi / Journal of Ottoman Legacy Studies*, yıl 1, sayı 1, Kasım 2014. s. 17-18.
- Turan, Ömer: “The Turks in the Balkans”, *The Turks*, yayınlayanlar C. Cem Oğuz ve Osman Karatay, Yeni Türkiye yayınları, Ankara 2002, s. 559-583.
- Türbedar, Erhan: “Romanya Türkleri,” Avrasya İncelemeleri Merkezi, <https://avim.org.tr/Blog/ROMANYA-TURKLERI>
- Ülküsal, M.: *Dobruca ve Türkler*, Ankara 1966.

Vildiç, Samir: “Balkanlar ve Bosna Hersek’te Ahmet Yesevi ve Yesevilik,” *I. Uluslararası Hoca Ahmed Yesevi Sempozyumu* (28-30 Nisan 2016, Ankara), editör Ahmet Kartal, Merkez Repro Basım yayın Ltd. Şti. Ankara Nisan 2017, s. 297-307.

Witteck, Paul: “Yazicioghlu ‘Ali on the Christian Turks of Dobruja”, *Bulletin of School of Oriental and African Studies*, xiv, 1952, s. 639-668.

BABADAĞI MEZAR TAŞLARI:

Babadağ 1

Küçük:

Mağfure

Hadice Kadın

Ruhuna Fatiha

Sene 1163

Büyük:

Merhum ve Mağfur

Kerimesi merhumetun ve mağfuretun leha

Fatime Tuti ruhuna fatiha

Sene (1)120 ğurre-i C (Cemaziye'l-ahir).

Babadağ 2

Huve'l-Baki

Ecel geldi ana olmaz eman

Cürmimi 'afv eyle Ya Rabbu'l-Mennan

Mağferet kıl olmasın halim yaman

.....

Kerimesi..... Zehra ruhuna

Fatiha sene 1259

Babadağ 3

Ortada:

Huve'l-Hayyu'l-Baki

Baba Tağı

Muhammed Tefvik Efendi'nin

Validesi merhumetun ve mağfuretun

Leha el-muhtace ila rahmeti Rabbina

el-Ğafur Nefise binti Sa'diyye

Solda:

Ah mine'l-mevt

Emr etti

Erişdi ecel vermedi eman

Gencligime toymadim Dünyada heman

Ahiretde vire muradim Halik Rahman

Babatağı kadisi Handakli-i Yemen'den

Halil Efendi'nin kerimesi merhume

Macide Hanim'in ruhuna fatiha

Sağdaı:

Huve'l-Baki

.....

.....

.....

Merhum ve mağfur

Kasab ođli Seyyid Mustafa

Ağa'nın ruhiçun el-Fatiha

Sene 1231

Babadağ 4

Huve'l-Hayyu'l-Baki

Dadalıkdan

Hor kahrden hemıŝe-i eladan

Söyle bir nazla husn-i hulki heman

Hakangiran idup kıldın nihan

Merhum Eyyub Paşa'nın kerimesi

Merhume Őerife Necibe Hanım'ın

Ruhiçun el-Fatiha

Sene 1255

Babadağ 5

Merhum mağfur Sancađ

Sancakdar el-Hac Ahmed

(E)Fendi ve bi'l-cümle

.....

Rahmet eyleye.....

El-Fatiha

Sene 1182

Babadağ 6

.....

Okur iken

.....

.....

.....

..... Eldeğmez eşeni

Babatağı..... Hasan Ağazade

Hafız Mustafa Efendi ruhuna fatiha

Sene 1266

27 N (Ramazan)

MANGALYA MEZAR TAŞLARI:

Mangalya 1

..... El-Ğafur 'Osman
Ağa ruhuna el-Fatiha
Sene 1104

Mangalya 2

Huve'l-Baki

Ah ile zar kılarak tazeligime doymadım

Çun ecel-i bimane sinni tolmiş murad almadım

Hasreten fani cihanda tul 'ömür sürmedim

Firkaten takdir bu imiş ta ezelden bilmedim

'Ali Şah Ağazade Muhammed Ağanın

Hatuni Haci Zade Ahmed

.....

Mangalya 3

Huve'l-Baki

Diriğa-mozdeci (?) başi Za'im el-Hac

Fena dünyadan el çekdi ide Hak ruhuni şadan

Giderken hizmet-i huccac-i beytu'llah ile huccac

DOBRUCA:

Mangalya camii

Köstence'de I. Karol Camii

Babadağ'ın genel görünümü

¹ METİNDE GEÇEN OSMANLICA VE ARAPÇA KELİMELERİN ANLAMLARI:

Afv eyle: Bağışla.

Ana: Ona.

Babataği: Babadağı.

Bi'l-cümle: Hepisi, tamamı.

Biman: Şerefsiz.

Cemaziye'l-ahir: Hicri 6. ay

Cihan: Dünya.

Cürm (cürüm): Suç; yanlışlık, kusur veya hatadan doğan durum.

Çun: Çünkü.

Dada: Halayık, dadı.

Diriğa: Yazık, eyvah.

Ecel: Hayatın sonu, ölüm zamanı.

El-Baki: Allah'ın sıfatlarından biri: Sürekli, kalıcı, daimî.

El-Ğafur: Allah'ın sıfatlarından biri: Bağışlayan.

El-Mennan: Allah'ın sıfatlarından biri: İhsanı bol, çok veren.

Eman: Aman dileme; şikâyet.

Ezel: Başlangıcı belli olmayan zaman, öncesizlik

Fâni: Ölümlü, gelip geçici, kalımsız

Fatiha: Kur'an'ın ilk suresi.

Fena: Bakınız Fani.

Firkat: Ayrılış, ayrılık.

Ğurre: Baş, Başlangıcı.

Hafız: Kur'an'ı bütünüyle ezbere bilen ve okuyabilen kimse.

Hal: Durum.

Halik: Yaradan, Allah, Tanrı.

Handakli (Hendekli): Yer adı.

Hatun: Eş, zevce; Bayan, hanım.

Hayy: Allah'ın sıfatlarından biri: diri, canlı.

Heman: Hemen.

Hemişe: Her zaman, her vakit, daima.

Hor: Değersiz; bayağı, adi.

Huccac: Hacılar.

Hulk: Huy, tabiat.

Husn: Güzel.

Huve: O (burada Allah manasında kullanılmıştır).

İla: [harfî cer]...e; ...ye; ...e doğru; ...e kadar

Kadi (Kadı): Tanzimat'a kadar her türlü davalara, Tanzimat'la Medenî Kanun arasındaki dönemde ise yalnız evlenme, boşanma, nafaka, miras davalarına bakan mahkemelerin başkanlarına verilen ad.

Kerime: (saygılı konuşmada) Kız evlât.

Leha: O, Ona (dişil)

Mağfîret kıl: Bağışla

Mağfur: Affolunmuş, bağışlanmış.

Merhum: Ölmüş bir Müslümandan söz edilirken "Tanrı'nın rahmetine kavuşmuş" anlamında kullanılır.

Mevt: Ölüm.

Min: ...den, ...den beri

Muhtac: Bir şeye ihtiyaç duyan.

Muz(d)eci: çizmeci.

Nihan: Saklı, gizli, örtülü.

Rabb: Allah.

Rahman: Herkese, her canlıya merhamet eden Allah.

Rahmet: Birinin suçunu bağışlama, yarlıgama, merhamet etme.

Ramazan (N): Hicri 9. ay.

Ruh: Dinlerin ve dinci felsefelerin insanda vücuttan ayrı bir varlık olarak kabul ettiği öz, tin.

Sancak: Osmanlı yönetim teşkilâtında illerle ilçeler arasında yer alan yönetim bölümü, mutasarrıflık; bayrak, liva.

Sancakdar: Sancak taşıyan

Sinn: Ömür, vadesi

Şadan: sevinçli, keyifli.

Takdir: Allah'ın uygun görmesi, Allah'ın isteği, kader

Toymadım: Doymadım

Tul: Uzun

Valide: Ana, anne

Yemn: Güney, Doğu; Bereketli

Zar kılarak: Ağlayarak, inliyerek

ⁱⁱ Bu iki parça mezar taşının ayrı mezarlara ait olmaları, yazı çeşidi göz önünde bulundurulduğunda, daha kuvvetli bir ihtimaldir.